

ПЛАХОТНЮК В. Г., ст. викладач
кафедри музичного мистецтва ВП «МФ
КНУКіМ»

ЖАНРОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПОЕЗІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ-КЛАСИКІВ

У період входження України в європейський простір, в умовах глобалізації культури та її розповсюдження набувають актуальності усвідомлення національної культури, національної самоідентичності як частки загальнолюдської. Відомо, що неабияке значення у процесі художньо-естетичного розвитку особистості має музика, яка збагачує кругозір і духовний світ, формує систему цінностей.

Творча постать Т. Шевченка становить невід'ємну складову української та світової культури. Впродовж півтори сотні років багатогранний художній світ «Кобзаря» домінує як одна з визначальних констант національного самоусвідомлення українців, виявляючи на кожному новому історичному етапі актуальність закладених у ньому глибинних семантичних пластів. Інтонаційний словник українського музичного мистецтва надзвичайно збагатився, «розкодовуючи» приховані смисли і символи поезії Т. Шевченка.

Творчість Шевченка надзвичайно різноманітна. Його поетична спадщина стала основою для створення різножанрових музичних творів багатьма поколіннями композиторів.

Софія Грица у статті «Три складові фольклорної проєкції в поезії Тараса Шевченка» стверджує: «Понад 60 Шевченкових віршів повернулося у фольклор як народні, не кажучи вже й про те, який сильний вплив мала його поезія на весь перебіг фольклорного та літературного процесів ХІХ ст., на формування національної свідомості українців наступних поколінь».

Геній Шевченка стимулювала надчутливість його натури, сильна природна інтуїція, образне мислення у симультанному поєднанні з почуттям міри, що виявлялися не тільки в його поетичній

творчості, а й у малярстві, у власному виконанні як своїх творів, так і народних пісень»

У всі періоди еволюції сприйняття Шевченкового слова, який залежав від суспільного становища, наслідків знищення творчих особистостей, впровадження у життя лише тріскучих порожніх гасел, героїчного протистояння двом тоталітарним імперіям, відродження України, відбувалось музичне опрацювання промовистих текстів поета. Він починав працювати в межах літературного романтизму, створивши прекрасні романтичні балади ("Причинна", "Тополя" і інші). Пізніше Шевченко працює у напрямі реалізму. Проте, серед його творів зустрічаються і гостра сатира, і романтична лірика, поеми, філософські поезії і вірші, побудовані на фольклорній основі. Різноманітність творчості Шевченка зумовлюється багатогранністю його поетичного таланту, різноманітністю тематики, яка хвилювала художника, і різними цілями, які ставив собі поет.

Поетичне слово, естетика Шевченка відіграли виняткову роль у зародженні й розвитку української професійної музики. Ще за життя Шевченка українські музиканти захоплювалися його поетичними творами і прагнули передати в музиці їхній зміст і настрої. До поезій з "Кобзаря" й до образу Шевченка зверталось багато композиторів.

Українські композитори почали перекладати на музику тексти Тараса Шевченка ще за його життя. На поезії із збірки «Кобзар» створено 250 творів різних музичних форм, а загалом написали музику 120 композиторів і серед них М. Лисенко, Г. Гладкий, С. Воробкевич, К. Стеценко, Я. Степовий, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, М. Радзієвський, В. Ступницький, М. Вериківський, Є. Станкович та ін.

У 1860 О. Рубець написав романс "Думи мої, думи мої". С. Гулак-Артемовський присвятив поетові пісню "Стоїть явір над водою". На смерть поета відгукнулися В. Пашенко "Полонезом" і Т. Безуглий жалібним маршем. До Великої Жовтневої соціалістичної революції на тексти "Кобзаря" писали переважно вокальні твори. Умов для розвитку інструментальних жанрів, що потребують висококваліфікованих виконавців-солістів, камерних ансамблів та

оркестрів, на Україні тоді не було. Вокальну музику живила одвічна любов народу до сольного й хорового співу. Тому багато хорів, романсів і пісень на вірші Шевченка було розраховано не тільки на професіональних виконавців, а й на співаків-аматорів.

Одним з перших інтерпретаторів поезій Шевченка в музиці був П. Сокольський, якому належать пісні й романси на поетові слова: "Утоптала стежечку", "Поллюбила молодого козака дівчина" (з "Тополі"), "Єсть на світі доля" (з "Катерини"). Кілька Шевченкових поезій композитор використав в опері "Майська ніч" (за М. Гоголем).

Увагу композиторів незмінно привертав Шевченків "Заповіт". Революційний пафос, філософське осмислення визвольних ідей, проникливий ліризм цього твору відкривають широкий простір для різних форм його музичної інтерпретації. Після появи "Заповіту" Г. Гладкого великий хор "Завіщанє" написав 1868 М. Вербицький. Того ж року з твором для соліста, хору й фортепіано на ці слова виступив М. Лисенко. Микола Лисенко створив 92 твори на поезії Т. Шевченка. Пісні виходили у збірниках та окремими виданнями. Його "Заповіт" започаткував великий цикл музичних композицій з "Кобзаря", над яким М.В. Лисенко працював усе життя. Композитор об'єднав цикл у сім серій, куди ввійшли пісні й романси, хори з супроводом і без супроводу, три кантати. Першу серію становлять ліричні й жартівливі пісні на слова Шевченка, чимало з них за стильовими ознаками близькі до народних ("Ой одна я, одна", "Садок вишневий коло хати", "Якби мені, мамо, намисто", "Утоптала стежечку" та інші).

М. Лисенко глибоко пройнявся настроями поетичної першооснови, він мислив природними й правдивими образами, майстерно відтворив мелодичні особливості музичного фольклору, його лад і ритміку. В наступних серіях композитор багато уваги приділив, поряд з ліричними й жанровими віршами, героїчним та філософським творам поета. Епічні мотиви відчужаються в солоспівах "Ой Дніпре мій, Дніпре" (з "Гайдамаків"), "У тієї Катерини хата на помості", "Ой виострю товариша". Широкою епічністю, декламаційністю дум позначений солоспів "У неділю вранці-рано" (з "Невольника"). Величну картину розбурханої стихії М.В. Лисенко

передав у піднесеній музиці пісні-романсу "Рече та стогне Дніпр широкий" (з "Причинної"). Філософські роздуми над складними проблемами буття визначають характер музики таких його творів, як "Минають дні", "Думка" ("За думою, дума роєм вилітає..."), "Мені однаково" і "Доля".

Твори М.В. Лисенка на Шевченкові тексти - одне з найцінніших надбань української музичної культури. Композитор, як ніхто інший з митців, охопив широке коло тем і образів із жанрової різноманітності спадщини поета, подав художню інтерпретацію їх, зумів поєднати стильові особливості фольклору з високим професіоналізмом. Його музика звучить справді по-народному й разом з тим свідчить про те, що він майстерно переосмислив форми й прийоми, які виробила багатотисячолітня світова музична практика. Лисенкові інтерпретація "Кобзаря" - вірець для композиторів наступних поколінь.

Закладені М. Лисенком, традиції продовжили і розвинули його послідовники К. Стеценко, Я. Степовий, С. Людкевич та ін., яких надихала поезія Т. Шевченка. Для них лисенківські твори на тексти Т. Шевченка були своєрідним прикладом. Але кожен з них ішов і далі, розвиваючи закладені в народних джерелах можливості, яскравіше виявляючи свій індивідуальний стиль. І поезія Т. Шевченка у їх музиці набувала нового звучання, далі поглиблювалась і збагачувалась її жанрова й музична інтерпретація.

Чудовим майстром солоспівів ["Плавай, плавай, лебедонько" (з "Тополі"), "І золотої й дорогої"] та монументальних хорових творів ["Рано-вранці новобранці", "У неділеньку у святую", "Ой у полі могила" (з "Наймички")] на поезії з "Кобзаря" був К. Стеценко, який тонко відчував і правдиво передавав у музиці народний характер Шевченкових віршів.

Особливо характерна в цьому плані музикознавча й композиторська творчість С. Людкевича. В одній із своїх статей С. Людкевич так писав про свій шлях до Т. Шевченка: «Мені, вихованому в польській мові і школі на окраїнах земель, було спочатку вельми трудно підійти і зрозуміти дух та красу поезії Т. Шевченка. Найбільше впливу на моє «зближення» з Шевченковим духом мав не хто інший, як Лисенко». Перш ніж написати свої кращі

твори на тексти Т. Шевченка, С. Людкевич намагався спочатку теоретично осягнути специфіку поезії Шевченка, секрети її музикальності.

Вершиною творчості С. Людкевича стали два твори на тексти Т. Шевченка — кантати «Кавказ» і «Заповіт», які належать до найкращих творів української музичної шевченкіани. Шевченківська поезія в цих творах втілена у масштабних композиціях, написаних із симфонічним розмахом. У формі кантат-симфоній, із самобутнім перевтіленням народних джерел композитор зумів передати глибину філософської думки поета, її революційний пафос. Ці твори С. Людкевича, а також ряд творів інших композиторів переконують у тому, що поезія Т. Шевченка справила великий вплив на розвиток української музики. Вона надихала митців на створення музичної шевченкіани.

Поезія Тараса Шевченка залишається невичерпним джерелом натхнення для українських композиторів і народної музичної творчості. Пісенна Шевченкіана вражає своєю свіжістю та різнобарвністю.

Значення поезії Т.Г. Шевченка в музичному мистецтві важко переоцінити. Завдяки надзвичайній мелодійності та ритмічній віртуозності поезій - Шевченко здобув славу одного з наймузичніших поетів світу. Саме наспівність, мелодійність, музичність Шевченкових поезій, близькість до народної творчості, зумовили їх надзвичайну популярність, стали невичерпним джерелом натхнення для композиторів. Вірші Шевченка перелилися широким потоком у музичні твори й охопили майже всі музичні жанри: пісні й романси, хорові мініатюри й розгорнуті хори, монументальні кантати, інструментальні п'єси, симфонічні поеми, опери, ораторії, балети.

Болі й радощі простих людей вилились в його слові з надзвичайною емоційною силою, яка, в свою чергу, викликала в народі зустрічну хвилю творчої наснаги. Виплекані колективним досвідом багатовікові традиції народної творчості збагатилися новими рисами завдяки животворному струменю, влитому в них генієм Шевченка. На творах поета, що увійшли до скарбниці творчості українських композиторів, можна простежити шляхи

засвоєння масами кращих зразків революційно-демократичної літератури. Протягом усіх етапів боротьби за здійснення народних сподівань творчість Шевченка вчила й вчить боротись і перемагати. Вона має великий вплив на формування свідомості народу і його суспільних ідеалів, надихає на революційну перебудову старого світу та утворення нового суспільства, в якому "в сім'ї вольній, новій" здійснилися б одвічні народні мрії про рівність, братерство, свободу.

Список використаних джерел:

1. Маланюк, Є. Репліка [Текст]/ Є. Маланюк // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 2. – С. 71–75.
2. Костюк, Н. Поезія Тараса Шевченка в українській музиці: імена і жанри [Текст] / Н. Костюк // Студії мистецтвознавчі. - 2008. - Число 2. - С. 101-110.
3. Флейчук, Х. Хорова Шевченкіана: проблеми диригентської інтерпретації (на матеріалі хору В. Камінського «Ой чого ти почорніло...») [Текст] / Х. Флейчук // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. Статей ХДУМ ім. І. П. Котляревського / [відповід. ред. Л. В. Шаповалова]. – Харків : Вид-во ТОВ «С.А.М.», 2010. – Вип. 28. – С. 249–259.
4. Фільц, Б. Поезія Тараса Шевченка у романсовій ліриці українських композиторів [Текст] / Б. Фільц // Студії мистецтвознавчі. - 2006. - Число 2. - С. 107-110.
5. Пахолків, А. Музичні струни Шевченкової душі [Текст] / А. Пахолків // За вільну Україну. - 2003. - 20 трав. - С. 5.
6. Зайко, М. Тарас Шевченко як музична особистість / М. Зайко // Українська музична газета. - 2006. - Січ.-Берез. (№ 1). - С. 8.
7. Маланюк Є. Шевченко – живий / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу. – К. : Дніпро, 1997. – С. 164–167.